

Sborník ze semináře
ZKOUMÁNÍ VÝROBNÍCH OBJEKTŮ A TECHNOLOGIÍ⁰
ARCHEOLOGICKÝMI METODAMI
12. prosince 1979, Technické muzeum v Brně

Vladimír G o š , Vlastivědný ústav Šumperk

K problematice výroby loštické keramiky

Problémům spojeným s výrobou a typologií tzv. loštické keramiky se věnuje v odborné literatuře velká pozornost. Úsilí se soustřeďuje zejména na poznání nálezového katastru této zajímavé středověké keramiky, případně se zpřesňuje její datování. Provedly se také nové pokusy o třídění, které však vycházejí ze starých schémat.¹⁾ Základním nedostatkem všech dosavadních prací je, že se nevěnovala pozornost předpokládanému místu výroby, Lošticím. Tuto mezeru částečně zaplnil záchranný archeologický výzkum provedený v letech 1977-1978 v jižní části náměstí v místech domu č.p. 15. V předchozích letech byla asanována celá jihozápadní část náměstí a na rozsáhlé ploše mohla být provedena v roce 1977 pouze sonda o rozměrech 35 x 5 - 7 m. Při stavbě nákupního střediska v roce 1978 se prováděla jen záchrana některých narušených jam.

Na odkryté ploše se podařilo zjistit doklady osídlení města od 13. stol. až do současnosti. Starší vrstvy překrývaly zejména destrukce stodol z nepálené hlíny a silně ztěžovaly postup prací. V jižní části plochy se nalézal objekt č. 16. Jedná se o chatu o vnějších rozměrech 600 x 580 x 620 cm zahloubenou 80 cm pod úroveň rostlého terénu. V rozích a uprostřed stěn se nalézaly kůly, další nosný kůl byl uprostřed chaty. Do objektu vedl šikmý vstup, v severní části se pak nalézalo otevřené ohniště. Stěny v zahloubené části byly zhotoveny z nahrubo osekaných fošen silných zhruba 20 cm.

Nejcennějším přínosem výzkumu je odkrytí zbytků hrnčířské

dílny z doby vrcholného feudalismu. V blízkosti dnešní vozovky se narazilo na destrukce nadzemních obytných staveb, tedy základní půdorys města byl již v této době určen. Celkové rozměry jednotlivých domů nebylo možné v úzké sondě rozlišit, podařilo se zachytit pouze zbytky dvou podlah, v jedné z nich bylo zasazeno dno masivní zásobnice. Ve dvoře, zhruba 15 m od obytného stavení se nalézala malá pícka na pečení chleba, vedle ní byla situována velká pec na pálení keramiky a dále do zahrad se rozkládalo velké střepiště.

Malá jednoprostorová pícka na pečení chleba měla vnitřní rozměry 90 x 60 cm se vstupním otvorem na jižní straně. Původně hliněná kopule byla zesílena střepy masivních zásobnic, při vstupním otvoru také kameny. Na rovném dně se našly zbytky obilí.

Nejzajímavějším objevem na ploše výzkumu je nepochybně hrnčířská vypalovací pec. Měla milířovitou konstrukci, tedy vypalovací a topeništní prostor byly společné zhruba o rozměrech 160x160 cm. Pec měla původně čtyři vstupní otvory, z nichž nejlépe zachovalý jižní dosahoval šířky 70 cm. Celou severní část pece zničila mladší jáma 20, z nálezové situace však jasně vyplývá, že i zde se nalézal vstupní otvor. Kopule pak byla zhotovena z lehkého materiálu, základní konstrukci tvořilo proutí oplácané hlínou a do ní byly zasazeny střepy z těl masivních zásobnic, na úrovni původního terénu ještě zesílené kameny. Není jisté, zda pec byla nahore uzavřena nebo otevřena. Dno pece bylo do bělava vypálené, mazanice dosahovala síly 10 cm, směrem ke vstupním otvorům se plynule ztenčovala. Poněkud západněji, tedy již v jiné usedlosti se našly při záchranném výzkumu v roce 1978 zbytky dvou dalších pecí. Jáma 34 představuje zbytek části dna pece se stěnou zesílenou kameny, pec 37 pak zbytek vstupního otvoru s charakteristicky prohnutou stěnou. Obě pece byly již silně destruovány stavbou, ze zbytků je však patrné, že také měly jednoduchou milířovitou konstrukci.

Takto zhotovená pec nemá prozatím v našich zemích ve středověku obdoby, liší se zásadně od ležatých hrnčířských pecí tzv. kasselského typu i od vertikálních pecí s roštem a dvěma topnými kanály. Je nutno konstatovat, že vypalování keramiky v jednoduchých milířovitých pecích má na severní Moravě dlouhou tradici již od

doby slovanské. Na jižním okraji Mohelnice byla prozkoumána větší část osady hrnčírů a našly se zde pouze jednoduché pece obdélníkovitého tvaru se zaoblenými rohy a lehkou hliněnou kopulí. Takto konstruované pece neměly dlouhou životnost a proto musely být často přestavovány. Jednoduché pece mířovité konstrukce se čtyřmi vstupními otvory se používaly v lidovém hrnčířství v 16. - 18. stol.²⁾ Nejlepším dokladem je pec z Pozdišovic publikovaná E. Plickovou.³⁾ Autorka uvádí odtud dvě základní varianty mířovitých pecí, s otevřenou a uzavřenou kopulí. Z torzovitého materiálu zjištěného v Lošticích však nelze říci, jaký typ se zde nalézal, je však pravděpodobnější, že pec měla nahoře otevřenou kopuli. K typologickému vývoji pece v Lošticích nelze prozatím více říci.

Ve vzdálenosti zhruba 7 m od pece začínalo mohutné střepiště a táhlo se východním směrem do zahrad. Rozbité části nádob a defektní kusy ležely v různé silné vrstvě zhruba na ploše 8 x 25 m, těsně nad úrovní původního povrchu 15. stol. Střepiště bylo prozkoumáno zčásti v několika sondách, které jej protínaly a proto neznáme celkovou kvantitu zde uloženého materiálu. Zpracování nalezeného fondu také není ještě ukončeno, považujeme-li však získaný materiál za reprezentativní, můžeme říci, že byly získány dva hlavní typy keramiky. Nádoby se liší použitým materiálem, který můžeme rozdělit na skupinu A-tuhový materiál, tzv. loštické zboží a skupinu B - jemný kaolinový materiál, nádoby jsou také červeně malovány. V Lošticích se dále objevují nádoby zhotovené z jemného písčitého materiálu, šedavé barvy, který je pak označen jako skupina C.⁴⁾ Morfologicky jsou obě první skupiny naprosto totožné, obsahují hrnce a poháry. Hrnce mají opět okraje dvou základních variant, ven vykloněné, různě seříznuté a ve tvaru okruží. Zřídka se objeví u hrnců malé ucho, které vychází ze spodní hrany okraje a připíná se na největší výduť. Hrnce vyrobené z jemné hlíny jsou žlutavé barvy, na podhrdlí se zřídka objeví červená linka nebo vlnovka. V rozsáhlém střepišti se našly z tzv. loštického zboží pouze poháry s okrajem ve tvaru okruží, tedy typ I., dle dosavadních třídících schémat. Poháry zhotovené z jemné hlíny mají štíhlé tělo, okraj je obdobně profilovaný, povrch pokryt vodorovnými vývalky, chybí jim však malování. Kolekci nalezenou na náměstí doplňovaly vysoké štíhlé džbány s válcovitým hrdlem a uchem, které vychází z okraje a připíná se na

největší výduť. Povrch je do žlutobíla vypálený a džbán zdobený na největší výduti červeně malovanou linkou, případně doplněnou vlnovkou. Tzv. loštická keramika je kvalitně vypálená, můžeme ji považovat za polokameninu, její základní komponentu v hlíně tvořila tuha, povrch hnědé barvy je pokryt puchýřky, u některých hrnců pak přechází až do karmínových tónů. Ve střepišti se také našlo velké množství defektních kusů nádob, navzájem spečené části a také celé poháry s natavenými kusy mazanice, která pochází z klenby pecí.

Ve střepišti se nenalezly žádné předměty, které by umožňovaly jeho přesnější časové zařazení. Všechny nálezy však působí jednotným dojmem, tedy v blízké peci se páčilo krátkou dobu. U hrnců převládají okraje ve tvaru okružích, které jsou v současné době datovány do 2. pol. 14. - 15. stol. Je zajímavé, že ve střepišti se našly pouze tzv. loštické poháry s okružím, není jisté, zda se jedná o místní výrobní specifiku, anebo má toto zjištění chronologickou platnost. Neboť odpadiště a pec spolu souvisí, je celý dílenský komplex datován do 2. pol. 14. - poč. 15. stol. Z malého plošného odkryvu není jisté, zda výroba keramiky v prostoru okolo náměstí v 15. stol. zanikla, či defektní výrobky hrncíři ukládali na jiném místě.

Malý záchranný výzkum v jihovýchodní části náměstí výrazně přispěl k poznání výroby tzv. loštické keramiky objevem pece a odpadiště defektních výrobků. Dalším přínosem pak byl technologický rozbor provedený prof. V. Lachem z VUT v Brně. Prokázalo se, že keramika s puchýřky vznikala z hlíny obsahující kysličníky železa (Fe_2O_3) při teplotách vyšších než $1.100^{\circ}C$. Kysličníky jsou nedílnou součástí tuhové suroviny vyskytující se u Svinova. Těžba zde probíhala již od doby slovanské pak po celý středověk a skončila na počátku 20. stol. Vysoké teploty nutné k pálení se dosáhlo ve speciální peci se čtyřmi vstupními otvory. Je zajímavé, že na některých střepech doby slovanské a pak ze 13. a 14. stol. se sporadicky nalézají drobné puchýřky, které vznikly náhodným zvýšením teploty buď přímo v peci anebo při destrukci objektu.

Zpracováním starých muzejních fondů v Lošticích a terénním průzkumem okolí města se podařilo prokázat, že Loštice nebyly jediným místem výroby tohoto zajímavého typu keramiky. V Žadlovicích, malé osadě vzdálené 3 km od Loštic se při úpravách domu

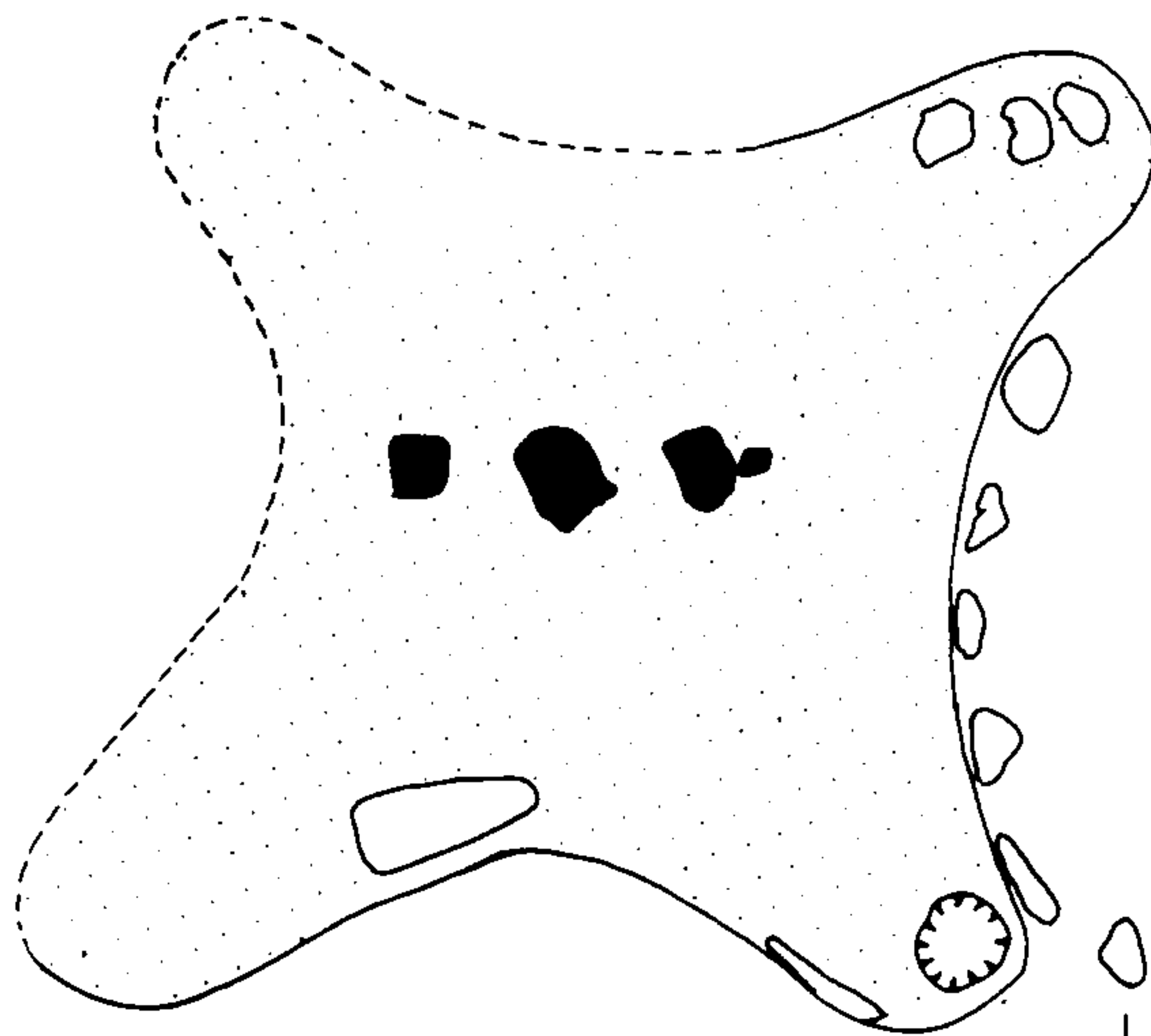
čp. 4 v roce 1966 našly zbytky hrnců tzv. loštické keramiky a úlomky pohárů s oušky. Nálezby byly uloženy melce pod povrchem a jedná se tedy o staré střeptště, které dokládá místní výrobu pohárů.

Při povrchovém průzkumu u Svinova v. roce 1978 se podařilo objevit zbytky usedlosti hrnčíře. Na ploše zhruba 10x15 m situované na svahu nad malým potůčkem a exponovaným k jihovýchodu se kumulovaly úlomky keramiky. Opět se zde našly hrnce s okrajem ve tvaru okružl a povrchem pokrytým puchýřky. Při malém sondážním výzkumu se narazilo na zbytky pece, pravděpodobně také mlířovité konstrukce. Usedlost se nalézá v bezprostřední blízkosti tuhových ložisek a získaný materiál můžeme datovat do 14. - 15. stol.

Závěrem lze říci, že nádoby s povrchem pokrytým puchýřky se vyráběly v širší oblasti okolo tuhových ložisek, jejichž hlavní výstupy se nalézají u Svinova. Bylo by tedy vhodnéjší užívat termínu severomoravský výrobní okruh, tak jak byl již dříve vypracován. Morfologicky se nádoby vyráběné na Mohelnicku neliší od výrobků v okolních oblastech, typické je zejména přidávání tuhy do hlíny nádob. S těžbou tuhy a jejím přidáváním do hlíny nádob se začalo již v době slovanské a náhodně se tehdy na některých nádobách vyskytly puchýřky.⁵⁾ K rozvoji produkce a později k záměrnému zhotovování povrchu s puchýřky došlo až ve 14. stol. a v následujícím 15. stol. se začaly v Lošticích a jeho okolí vyrábět charakteristické poháry. Produkce tzv. loštické keramiky tedy navazuje na staré slovanské tradice a ve středověku došlo jen k jejímu rozvoji a obohacení o nové tvary. V Lošticích a blízkém okolí se také po celou dobu vyráběly nádoby z písčitého materiálu a jemné kaolinové hlíny. Nádoby do bělava až žluta-va vypálené se často zdobily červeným malováním.

Poznámky:

- 1) Z. Meřlńský: Přehled typů loštické keramiky, jejich vývoj a datování, VVM XXI-1969, 89-105
- 2) Děkuji dr. V. Scheuflerovi za cenné rady, kterými mi pomohl při interpretaci pece.
- 3) E. Plicková, Pozdišovce, Bratislava 1959.
- 4) V. Goš, Havelkovo muzeum v Lošticích, Katalog archeologické sbírky, Zprávy ČSSA, v tisku
- 5) V. Goš - J. Novák: Počátky výroby loštické keramiky, AR XXVIII-1976, 399-404.

Obr. 1 Púdorys hrnčířské pece se čtyřmi vstupními otvory
odkryté v Lošticích

Obr. 2, 3 Ukázky středověké keramiky 2. pol. 14. a poč. 15.
stol. nalezené ve střeptišti v blízkosti pece